

Eugène Hénard'as (1849–1923) – Paryžiaus transformacijų studijos autorius ir ateities miesto kūrėjas

Vaiva Deveikienė*¹, Steponas Deveikis²

¹Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros fakultetas
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: vaiva.deveikiene@vilnius.lt, vaivadeveikiene@gmail.com

²Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetas

Saulėtekio al. 9, II korpusas, LT-10222 Vilnius. El. paštas steponas.deveikis@avnt.lt

(Gauta 2018 m. sausio mėn.; atiduota spaudai 2018 m. balandžio mėn.; prieiga internete nuo 2018 m. gegužės 8 d.)

Anotacija

Straipsnyje pristatoma ir nagrinėjama prancūzų architekto ir urbanisto, parkų planuotojo Eugène Hénard'o (liet. Eženas Ėnaras, 1849–1923) veikla ir kūryba. Jo idėjų ir tradicijos plėtotė tęsiasi ir šiandien. Straipsnyje akcentuojami kraštovaizdžio architektūros objektų kūrimo patirtis ir dėsniumai, *Paryžiaus transformacijų studijos* (1903–1909) teoriniai ir praktiniai aspektai, kurių pažinimas yra reikšmingas urbanistikos ir miesto kraštovaizdžio architektūros istorijos ir patirties tęstinumo, akademinio lavinimo, studijų programos požiūriu.

Reikšminiai žodžiai: Eugène Hénard (1849–1923), urbanistika, Paryžius, miesto parkai.

Abstract

This article provides a review of the activity and creativity of the French architect and urban planner Eugène Hénard (1849–1923). The development of his ideas and tradition continues today. The article focuses on the architectural landscape of objects and patterns of urban development experience, a study on transformation of Paris city (1903–1909) and its theoretical and practical aspects, the knowledge of which is significant in terms of the continuity of history and experience of urban landscape architecture, academic education, and study program.

Key words: Eugène Hénard (1849–1923); urbanism, town planning; Paris; city parks.

Įvadas

Nedidelės ir glaustos užuominos lietuviškoje kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos literatūroje (Vanagas, 2008; René André epocha, 2017), autorių publikacijose (Deveikienė ir Deveikis, 2017a; 2017b) apie prancūzų architektą ir urbanistą, ateities miesto vizijų kūrėją, novatorių Eugène Hénard'ą (1849–1923), iš esmės prieš 100 metų diegusį novatoriško miesto idėjas ir inovacijas, skatina atidžiau pažvelgti į jo kūrybos raišką, įtaką miestų ateičiai ir urbanistinių struktūrų plėtotei.

Dirbdamas Paryžiaus miesto savivaldybėje jis rūpinosi Paryžiaus miesto pertvarka (tęsdamas barono Hausmanno idėjas), parkų plėtra ir želdynų sistemos vystymu (1903); planavo aikštes, žiedines sankryžas, pateikė naujus gatvių fasadų planavimo principus (*boulevard à redans*, angl. *stepped boulevard*). E. Hénard'as su bendraminčiais, tarp jų ir kraštovaizdžio architektais, kūrė Prancūzijos urbanistų bendriją (1911, *Société française des urbanistes*), buvo pirmuoju jos prezidentu. 1910 m. Miestų planavimo konferencijai Londone jis parengė ir publikavo Karališkojo britų architektų instituto (*Royal Institute of the British Architects, RIBA*) leidinyje *Transactions* (London: RIBA, 1911, p. 345–367) pranešimą *The Cities of the Future* (Ateities miestai). Europos ir Šiaurės Amerikos urbanistai jam yra dėkingi už šį „Ateities miestą“ ir „Ateities gatvę“ (*Rue future*) to meto leidiniuose.

E. Hénard'as iš naujo „atrandamas“ Prancūzijos urbanistų (Cohen, Hénard, 1982; Cohen, 2012; Ferial, 2013), jo teorinės nuostatos ir brėžinių lakštai analizuojami su nauja metodologine aistra ir leidybiniu užmoju (Bruant, 2008; Lemas, 2008). Lietuvos akademinėje erdvėje, konferencijose ir publikacijose E. Hénard'as pristatytas tik minėtais tekstais (Vanagas, 2008; Deveikienė ir Deveikis, 2017a, 2017b). Žinoma, šaltiniai prancūzų ir anglų ar kitomis užsienio kalbomis informacijos ir analizės pateikia gerokai daugiau.

Tyrimo ir straipsnio tikslas – apžvelgti šio prancūzų (tiksliau – Paryžiaus) architekto ir urbanisto kūrybos faktus ir principus bei meninės raiškos priemones, apibendrinti žinias apie jo veiklą ir įtaką urbanistikos, kraštovaizdžio architektūros ir miesto dizaino raidai, akcentuojant idėjos plėtotės aspektus, pateikti svarbiausių darbų analizę ir išryškinti kūrybinio palikimo bruožus bei vertinguosius elementus. Miesto vizija (urbanistinė vizija) ir plėtotė – amžinas procesas, kurį pažinti, studijuoti ir adaptuoti reikia nuolat.

1. Tyrimo metodika ir šaltiniai

1.1. Pagrindiniai tyrimo segmentai ir apimtis. Rengiant šį straipsnį taikyta ankstesnių mūsų tyrimų ir publikacijų ciklo, skirto kraštovaizdžio architektų ir urbanistų kūrybos analizei, tyrimo metodologija, t. y. taikyti bibliografinių ir ikonografinių šaltinių, mokslinių publikacijų, elektroninių (internetu) išteklių analizės, apžvalginių tyrimų vietoje ir jų metu gautų duomenų sugretinimo ir palyginimo, apibendrinimo (sintezės) metodai. Darbas paremtas naujausių publikacijų ir tyrimų medžiaga ir apžvalgine analize.

Tyrimo turinys ir rezultatas susietas su kūrybinės biografijos ir kūrybos artefaktų analize, fotografavimu ir interpretacija. Mus domino *novatoriškos, ateities miesto* tradicijos ir raiškos tęstinumo gija. Todėl tyrimas „pratęstas“ į XX a. pabaigos – XXI a. pradžios laikotarpį; analizuojami miesto želdynų (pirmiausia Paryžiaus) sistemos sprendiniai ir kiti urbanistinės struktūros tyrimo segmentai.

Straipsnio iliustracijos parinktos iš ikonografinių šaltinių, kitų autorių publikacijų, straipsnio autorių profesinių tiriamųjų kelionių Prancūzijoje metu fiksuotų vaizdų. Pažintinių išvykų ir apžvalginių tyrimų visuma suteikė empirinės medžiagos, kurią galėjome palyginti su nagrinėjamais tekstais. Tyrimas atliktas 2015–2017 metais.

1.2. Šaltinių ir publikacijų apžvalga. Skaitmeninių šaltinių ir leidinių bazė suteikia galimybę analizuoti senąją ikonografiją ir tekstus. Pirmieji bandymai analizuoti ankstesnes publikacijas apie E. Hénard'ą ir šaltinius straipsnio autorių buvo padaryti dar 2015 m. pradėjus rengti leidinį, skirtą René André (1867–1942) epochai, ir studijų doktorantūroje metu.

Prancūzijoje išleistos dvi E. Hénard'o rinktinio veikalų *Etudes sur les transformations de Paris et autres écrits sur l'urbanisme* (liet. „Paryžiaus transformacijų studija ir kiti urbanistikos raštai“) laidos (Hénard, 1982; 2012) su įvadiniais Jeano-Louis Coheno straipsniais. Architekto ir urbanisto teorinės nuostatos, vizijos ir novatoriškos idėjos XX a. pradžios tekstuose ir brėžinių lakštuose gali būti analizuojamos kaip autentiški artefaktai ir senoji ikonografija. Garsusis E. Hénard'o straipsnis „The Cities of the Future“ publikuojamas Cornellio universiteto portale, tvarkomame prof. emerito Johno W. Repso. Lenkijos urbanistikos ir teritorijų planavimo portale *urbnews.pl* Tomaszas Gnichas (2014) publikuoja glaustą E. Hénard'o nuveiktų darbų ir teiktų idėjų apžvalgą. Tinklaraštininkas (*blogeris*) PW 1949 savo tinklaraštyje (*bloge*) „Paris projet ou vandalisme“ (*Paryžiaus projektas arba vandalizmas*) išsamiai aprašo E. Hénard'o nuveiktus darbus, pateikdamas iliustracijas. C. Farielio straipsnis (2013) apie E. Hénard'o darbų rinktinę prancūzų kalba, publikuotas portale *Métropolitiques*, pakartotas Lietuvos mokslo darbų rinkinyje *René André epocha* (2017).

2. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

2.1. E. Hénard'o kūrybinės biografijos bruožai. Novatorius ir vizionierius, ateities miestų modelio kūrėjas Eugène Hénard'as (liet. Eženas Ėnaras, toliau – ir EH), gimęs ir augęs architekto šeimoje, 1880 m. baigęs studijas Paryžiaus meno mokykloje (*Ecole des Beaux-Arts*), 1882 m. pradeda dirbti Paryžiaus viešųjų darbų (*Travaux publics de Paris*) tarnyboje, projektuoja mokyklų pastatus, vėliau daug dėmesio ir kūrybinės energijos skiria Paryžiaus pasaulinių parodų (*Exposition Universelle*, 1889; 1900) teritoriniams kompleksams ir pastatams. E. Hénard'as

dalyvauja projektuojant Mašinų rūmus (*Galerie des Machines*, 1889; arch. Ferdinand Dutert ir kt., inž. Victor Contamin ir kt.; 1 pav.) Marso lauke. 1889 m. E. Hénard'as tampa Centrinės architektų bendrijos (*Société Centrale des Architectes*) nariu. Pirmoji jo 1891 m. išleista knygelė *Exposition universelle de 1889* – apie pasaulinę 1889 m. parodą Paryžiuje – pateikia išsamų Mašinų rūmų aprašymą, pasakoja apie plieno statinių architektūrą, nes ir kitas šios parodos Marso lauke statinys – Gustavo Eiffelio (1832–1923) bokštas – liudija stiprų tokios architektūros proveržį.

1 pav. Mašinų rūmai Paryžiuje pastatyti 1889 m. pasaulinei parodai (Šaltinis: CLC leidinys (Nr. 528), privati kolekcija)
 Fig. 1. *Galerie des Machines* – the Hall of the World Exhibition in 1889 in Paris (Source: private collection)

1896 m. EH paskiriamas pasaulinės 1900 m. Paryžiaus parodos vyriausiojo architekto pavaduotoju. Šiai parodai Marso lauke jis projektuoja Elektros rūmus, Iliuzijų salę. Publikuoja straipsnį apie Invalidų rūmų perspektyvą, atvirą parterį parodai. E. Hénard'as dalyvauja Prancūzijos urbanistų organizacijos pirmtako – Socialinio muziejaus (*Musée social*), įstaigos, įsteigtos 1894 m. ir besirūpinančios miesto higiena, socialinėmis ir urbanistinėmis reformomis – veikloje. Būtent šioje įstaigoje brendo miestų sveikatinimo idėjos, atvedusios prie miesto poilsio ir sporto vietų projektų, pieno kavinių parkuose ir kitų XX a. pradžios parkų naujadarų.

Nuo 1901 m. EH dirba Paryžiaus savivaldybėje kaip architektas-inspektorius ir vadovauja daugeliui miesto tvarkymo projektų. Tada ir sukuriama garsioji darbų-projektų serija *Études sur les transformations de Paris* (1903–1909), kuri kaip architekto ir urbanisto darbų rinktinė Prancūzijoje išleista 1982 ir 2012 m., išversta į anglų ir ispanų (2012) kalbas. E. Hénard'o tekstai – tikslūs, nuoseklūs, argumentuoti pateikiamais skaičiavimais, palyginimais, iliustruoti brėžiniais.

EH kūrybos tyrėjų nuomone (Bruant, 2008; Gnich, 2014; Vanagas, 2012; PW 1949, 2016), jis daugiausia nusipelnė Paryžiaus transporto srautų tvarkymo bei magistralių tiesimo ir sankryžų formavimo, miesto judėjimo ir pralaidumo transportui didinimo srityje, taip pat miesto estetikos puoselėjimo ir želdynų sistemos plėtojimo siūlymais. E. Hénard'as savo projektuose sprendžia dilemą tarp reikalingų inovacijų ir kultūrinio tęstinumo, jo estetiškas požiūris sietinas su austro Camillo Sitte (1843–1903) miesto estetikos postulatais (Ferial, 2013). Publikuotos dvi Paryžiaus miesto paminklų perspektyvų komisijos (*Commission des perspectives monumentales de la ville de Paris*) ataskaitos ir Trijų kolonų projektas atskleidžia jo miesto estetikos suvokimą (2 pav.).

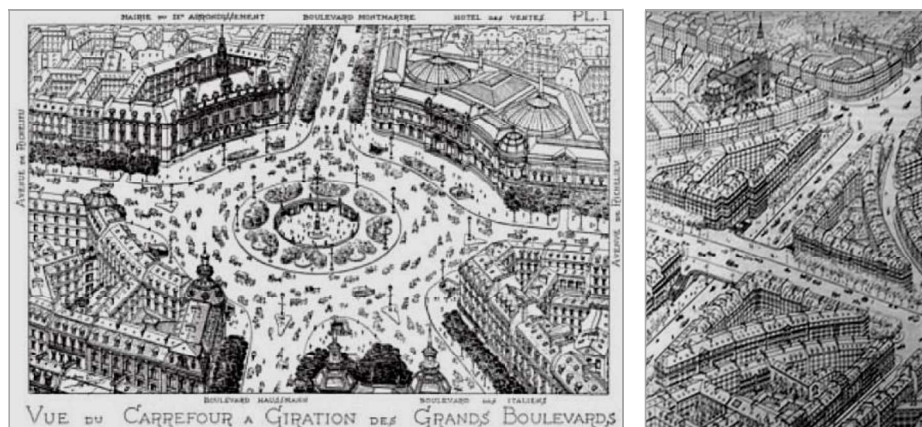
2 pav. Trijų kolonų išdėstymo planas ir projekcija. EH, 1909 (Hénard, 1982)

Fig. 2. Plot layout and projection of Three Columns in Paris, 1909, by E. Hénard (Hénard, 1982)

EH buvo kvietinis pranešėjas trijose tarptautinėse konferencijose – JAV (1906 m.) ir Londone (1906 ir 1910 m.). Išgarsėjo pranešimu „Ateities miestai“ (*The Cities of the Future*), perskaitytu 1910 m. rudenį Karališkojo britų architektų instituto (*Royal Institute of British Architects, R.I.B.A*) konferencijoje ir juo remiantis parengtu ir publikuotu straipsniu konferencijos medžiagos rinkinyje *Transactions* (Hénard, 1911; Vanagas, 2012). Dvi EH publikacijos 1910 m. paskelbiamos Vokietijos urbanistų žurnale *Der Städtebau* („Urbanistika“ arba „Miestų statyba“), vienoje jų – „Paryžiaus priemiesčiai ir naujas žaliasis žiedas“ – pristatomi siūlymai kurti naujus parkus ir gyvenamuosius masyvus vietoje senojo Paryžiaus įtvirtinimų (fortų) žiedo.

Jeanas-Louis Cohenas aptaria EH įtaką Europos miestų statybos specialistams ir architektams iki 1945 m. (Hénard, 2012, įvadinis straipsnis). Teigiama, kad Paryžiaus urbanistinio išvystymo idėjų įtaka jaučiama JAV miestų planuotojo, architekto, rašytojo Danielio Burnhamo (1846–1912) parengtuose ir paskelbtuose perspektyviniuose San Francisko ir Čikagos planuose, taip pat prancūzų architekto Auguste Perret (Ogiusto Perè, 1874–1954) kūryboje (Vanagas, 2012). Kai kurie autoriai priduria, kad (ir paaiškina, kokias) idėjas iš EH perėmė Le Corbusier (1887–1965) (PW1949, 2016). Išties, EH idėjos buvo sėkmingai pratęstos kitų autorių Paryžiaus plėtros projektuose – Le Corbusier plane (*Le plan Voisin*, 1925), H. Prosto (1934) plane.

Didžiausi EH nuopelnai urbanistikos teorijai ir praktikai yra žiedinės sankryžos (1906) ir kelių lygių sankryžos modelių sukūrimas (3 pav.). Lietuvos autorių kolektyvas (Kučinskienė et al., 2017) rašydamas straipsnį apie žiedinių sankryžų formavimą nepaminėjo tokių sankryžų sumanytojo ir autoriaus pirmeivio. Vizualioji, estetinė funkcija EH sankryžose yra labai aiškiai ir raiškiai išvystyta – plačiau apie tai kitame šio straipsnio skirsnyje.

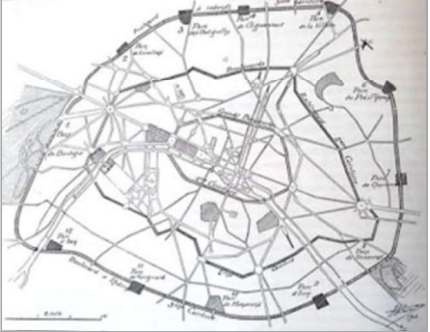

3 pav. E. Hénard'as yra žiedinių ir kelių lygių sankryžų sumanytojas ir kūrėjas, 1906 m.

Fig. 3. E. Hénard is the initiator and creator of circular and multi-level intersections, 1906

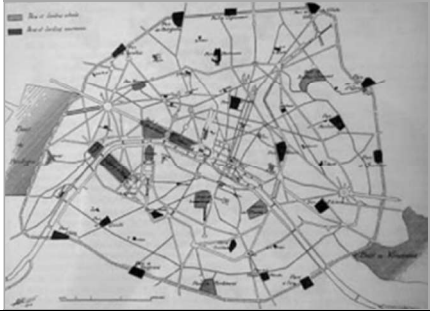

2.2. Svarbiausi EH darbai ir idėjos. Svarbiausi EH darbai ir idėjos, miesto vizijos pateikiami sąvade – 1 lentelėje. Kaip jau minėta, EH nuveiktus darbus galima išskirti į kelias sritis, būtent: 1) miesto susisiekimo sistemos optimizavimas; 2) miesto želdynų sistemos plėtra; 3) ateities miesto vizija. Susisiekimo sistemos optimizavimo ir plėtros projektus, tarp jų žiedinių ir dviejų lygių sankryžų, vėliau plėtojo kiti Paryžiaus urbanistai. EH projektams buvo būdinga didinga estetinė raiška, išsaugota per šimtmetį iki mūsų dienų (4 ir 5 pav.), sprendinių kompleksiskumas. Jungtine ir kompleksine darbų grandimi laikytinas ir laiptuotų bulvarų sprendinys (6 pav.). Bulvarų laipteliuose, t. y. laužyto, laiptuoto fasado nišose, sodinami medžiai ir kiti želdiniai mažino miesto gatvių monotoniją, gerino mikroklimato sąlygas.

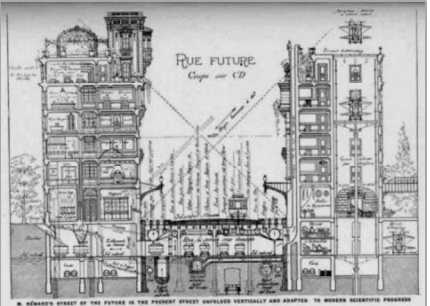
1 lentelė. Svarbiausi EH darbai (sudaryta autorių, pagal PW1949 ir Hénard, 1911; 1982)

Table 1. The most important works by E. Hénard (created by author by PW1949 and Hénard, 1911; 1982)

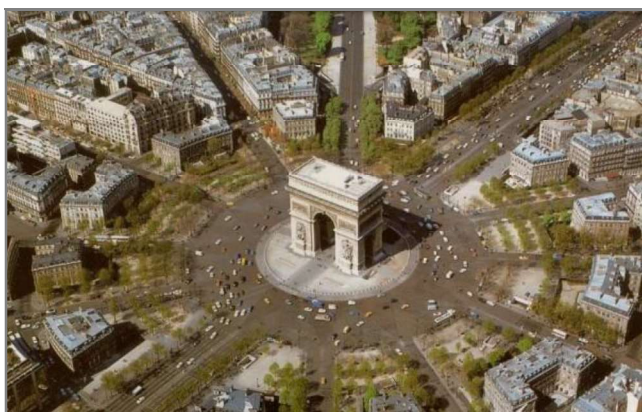
Metai Years	Projektas, pasiūlymas Project, proposition	Glaustas apibūdinimas Brief description	Ilustracija Illustration
1	2	3	4
1902	X formos tiltas ir Rennes gatvės pratęsimas (<i>Le prolongement de la rue de Rennes et le pont en X</i>)	Pasiūlytas naujai spręsti dar nuo barono Hausmanno epochos aktualus Paryžiaus centrinės dalies urbanistinės struktūros optimizavimo klausimas	
1903	Paryžiaus įtvirtinimų žiedo konversija (<i>La question des fortifications et le boulevard de Grande-Ceinture</i>)	Pasiūlomas didysis Paryžiaus apvažiavimo žiedas ir parkų sistema šalia jo (9 parkai); pasiūlomas ir diegiamas laiptuoto bulvaro modelis. Pasiūlymą rėmė Socialinis muziejus (<i>Musée social</i>). Paryžiaus miesto savivaldybė vėliau (1912) pasirinko Louis Dausset (<i>Dosé</i>) projekto modelį.	
1904	Miestų želdynų sistemų palyginimas ir Paryžiaus želdynų plėtros pasiūlymas	Pateiktas Paryžiaus 1789 ir 1900 m. želdynų išdėstymo ir plotų palyginimas, taip pat Paryžiaus ir Londono miestų želdynų apimčių palyginimas.	
1904	Marso lauko ir Mašinų rūmų pertvarkymo projektas (<i>Le Champ de Mars et la Galerie des Machines. Le parc des sports et les grands dirigeables</i>)	Gana utopinis pasiūlymas pertvarkyti Paryžiaus parodų ir renginių erdvę – Marso laukus ir Mašinų rūmus į velodromą ir kitų sporto renginių, dirizablių stoties erdves. EH siekia išsaugoti 1889 m. projektuotus ir statytus jam dalyvaujant Mašinų rūmus.	
1904	Didžioji Paryžiaus kryžkelė (<i>La percée du Palais Royal. La nouvelle grande croisée de Paris</i>)	Siekama sukurti didžiąją Paryžiaus centro kryžkelę – šiaurės-pietų ir rytų-vakarų transporto kelių sankirtą, išsaugant pagrindinius architektūros paminklus.	

1 lentelės tęsinys

1	2	3	4
1903–1904	Paryžiaus parkų plėtros schema, 1903 <i>(Plan de l'extension du système des parcs de Paris. E. Hénard, 1903)</i>	EH pasiūlė 9 naujus didelius parkus, po 15 ha kiekvieną, tolygiai išdėstydamas juos mieste. Deja, tik vienas želdynas iš šios schemos – René Le Gall skveras tebuvo sukurtas Gobelenų manufaktūros sodų vietoje apie 1930 m.	
1905	Paryžiaus susisiekimo sistemos modernizacija ir transporto magistralių formavimas <i>(La circulation dans les villes modernes. L'automobilisme et les voies rayonnantes de Paris)</i>	 Išanalizavus Londono, Berlyno, Maskvos ir kitų miestų transporto sistemas, pasiūlyta Paryžiaus magistralių sistema.	
1906	Žiedinės ir kelių lygių sankryžos <i>(Carrefours libres et carrefours à giration)</i>	EH buvo žiedinės ir kelių lygių sankryžų sumanytojas, tokios sankryžos vaizduojamos EH brėžiniuose (3 pav.). Vėliau būti pirmuoju tokių sankryžų sumanytoju savo veikaluose pretendavo Le Corbusier (PW1949).	
1909	Viešųjų miesto aikščių pertvarkymas <i>(Les places publiques. La place de l'Opéra. Les trois colonnes)</i>	Sprendžiami estetiniai uždaviniai. Tačiau išlieka pagrindinė idėja – aikštė turi būti sankryža, kryžkelė. Chrestomatinis pavyzdys – Operos aikštės pertvarkymas (7 pav.) ir trijų perspektyvų į Napoleono, V. Hugo ir L. Pasteuro kolonas projekcija (2 pav.)	

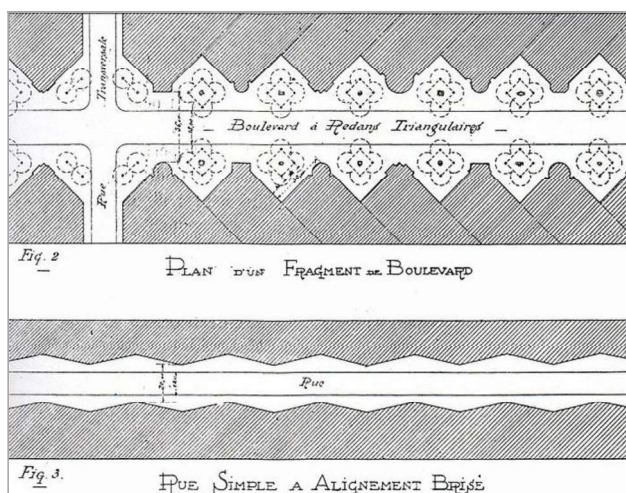
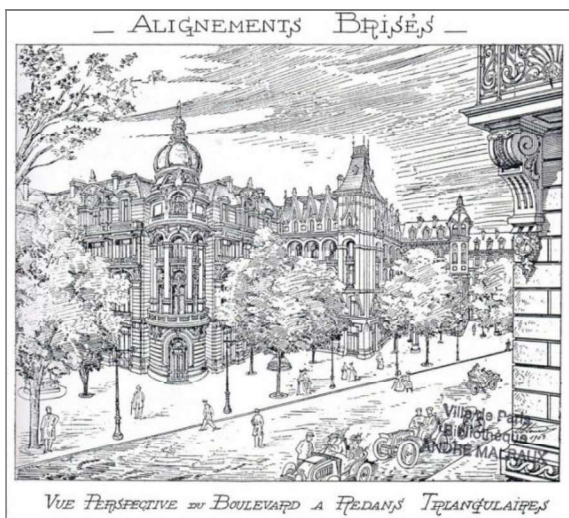
1	2	3	4
1911	Ateities miesto vizija ir modeliai (<i>Ville future et rue future</i>)	EH pranešimas tarptautinėje konferencijoje Londone 1910 m. ir publikacija „The Cities of the Future“ (1911) Britų karališkojo architektų instituto (RIBA) leidinyje, pakartota ir <i>American City</i> leidinyje (1911), kėlė didžiulį susidomėjimą Britanijoje ir JAV (žr. 2.4 skirsnį ir 9 pav.).	

Kaip minėta, E. Hénard'o darbai gali būti lyginami su austrų architekto ir urbanisto Camillo Sitte's (1843–1903) darbais ir miestų formavimo meniniais principais (1889), pagrindinį dėmesį skiriant miesto aikštėms, jų meninei raiškai ir trejopai funkcijai (katedros aikštė, turgaus aikštė, viešoji pilietinė aikštė). Tik EH aikštė – tai, pirmiausia, sankryža (4 ir 5 pav.). Aikščių ir bulvarų pertvarkai Paryžiuje buvo skirta išties daug dėmesio (6 ir 7 pav.).

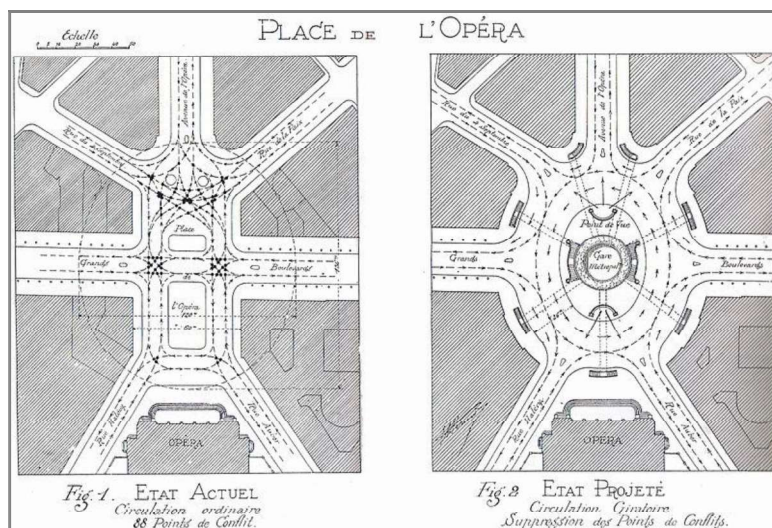
4 ir 5 pav. Paryžiaus aikštės pagal EH modelį: Charles de Gaulle ir Nacijos aikštės (Gnich, 2014)

Fig. 4 & 5. Paris Squares by the E. Hénard's model: Charles de Gaulle Square and Nation Square (Gnich, 2014)

6 pav. Eugène Hénard, 1903. Laiptuoto bulvaro (boulevard à redans) modelis Paryžiui (Hénard, 1982)

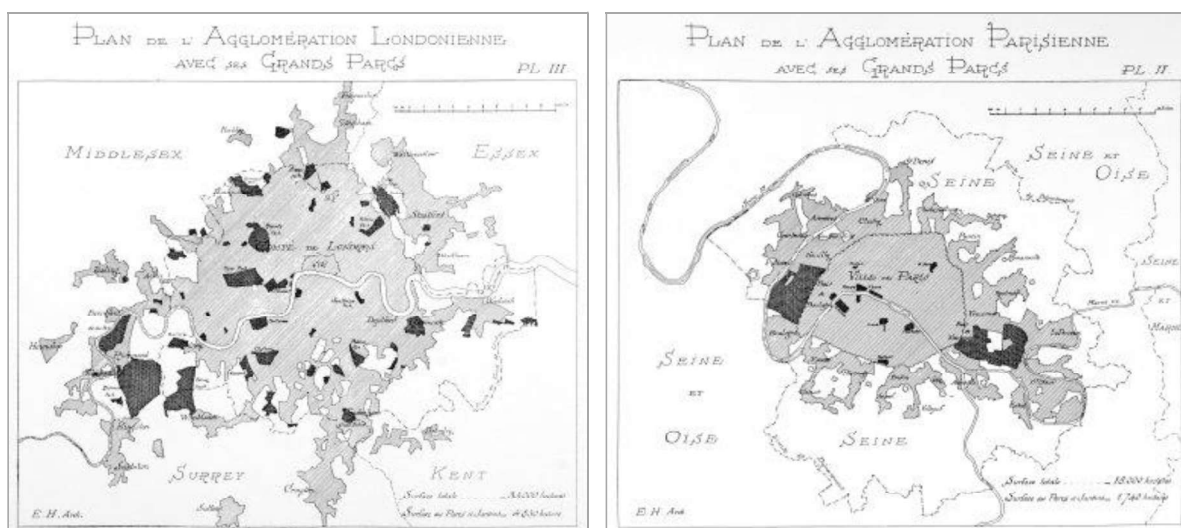
Fig. 6. Eugène Hénard, 1903. Stepped boulevard for the city of Paris (Hénard, 1982)

7 pav. Paryžiaus Operos aikštės transformacijos projektas, EH, 1909 (Hénard, 1982)

Fig. 7. Transformation of the Place de l'Opéra (Opera Square) in Paris, E. Hénard, 1909 (Hénard, 1982)

2.3. Dėmesys miesto želdiniam ir želdynams. E. Hénard'as daug dėmesio skyrė Paryžiaus želdynų – parkų ir skverų – plėtrai. Jis nuosekliai ir savivaldybės administracijai suprantamai pagrindė naujų želdynų poreikį palygindamas Paryžiaus 1789 m. ir 1900 m. želdynų išdėstymą ir plotus, taip pat palygindamas Paryžiaus ir Londono miestų želdynų apimtį (PW1949). Paryžiuje 1789 m. buvo 391 ha medžiais apsodintų erdvių, o 1900 m. jų buvo teliak tik 173 ha (Hénard, 1982). „Londone išsaugoti dideli privatūs parkai, o Paryžiuje jie išdalyti sklypais ir užstatyti. Londonas užima 34 tūkst. ha, jame gyvena 6 mln. gyventojų. Paryžius gi užima tik 7 800 ha su 2,7 mln. gyventojų“, – teigė E. Hénard'as. – „Sujungus priemiesčius turėtume 18 tūkst. ha plotą 3,6 mln. gyventojų, būtent šį aglomeracijos plotą reikia planuoti“ (8 pav.).

8 pav. Londono ir Paryžiaus aglomeracijų palyginimas, EH, 1904 (Hénard, 1982)

Fig. 8. Comparison of London and Paris agglomerations, EH, 1904 (Hénard, 1982)

EH samprotauja ir apie želdynų (parkų, skverų, bulvarų) išdėstymo principus, iliustruoja juos grafiškai. Kaip minėta ir nurodyta 1 lentelėje, EH 1903–1904 m. pasiūlė Paryžiuje sukurti 9 didelius naujus parkus, po 15 ha kiekvieną, tolygiai išdėstydamas juos mieste, ten, kur želdynų žalumos nebuvo; taip pat sukurti 9 naujus parkus – nuo 9 iki 12 ha ploto – ir Paryžiaus fortifikacijų žiede, šalia planuojamos didžiosios miesto apvažiavimo trasos. Ir dar 13 žaidimų erdvių arba skverų – šie želdynai smulkesni, iki 1 ha. Šio projekto esmė – kad gyventojams nebūtų toliau nei 1 km iki

didelio parko ir nei 500 m iki skvero ar sodo (Hénard, 1982:58). Tai reikalinga žmonių, ir ypač vaikų, sveikatai. Apibūdinamas dviračių takų ir gimnastikos aikštynų poreikis, numatoma, kad parkų kavinės ir restoranai generuos pajamas, kurios bus reikalingos parkams prižiūrėti (Hénard, 1982:58).

Planuodamas Paryžiaus gynybinio žiedo – fortų (*Les fortifications de Thiers*) transformacijas 1903 m. EH siekė sukurti „žaliąjį Paryžiaus žiedą“, pasiūlė apvažiuojamąjį bulvarą su laiptuotu užstatymu (6 pav.), nustatė aukštingumo apribojimus. Jis siekė, kad numatomų parkų teritorijos būtų perleistos iš valstybės nemokamai ir kad operatyvusis teritorijų planavimas būtų nuoseklus. Buvo rengiamas įstatymo projektas, kurį rėmė *Musée social*, bet tik 1912 m., kaip minėta 1 lentelėje, priimamas kompromisinis Louis Dausset įstatymo projektas, kuriame numatyta sklypais išdalinti fortų teritoriją ir palikti laisvą viešojo naudojimo servitutų juostą – zoną, kuri vėliau buvo palapsniui apkarpoma, ir iš E. Hénard'o sprendinio beveik nieko neliko. Paryžiaus fortų žiedas buvo nuginkluotas tik 1919 m.

Paryžiaus želdynų plėtrą tarp dviejų pasaulinių karų pagrindė ir projektavo kiti urbanistai (J. C. N. Forestier, H. Prosta ir kt.), tačiau novatoriškos EH idėjos neišvengiamai ugdė profesinę mintį, kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos sąveikos patirtį, plėtojo prancūziškosios urbanistikos tradiciją užsienio šalyse, netgi už Atlanto, Amerikoje. Jis siejo miesto planavimo sprendinius su kraštovaizdžio architektūros, miesto želdynų planavimo ir įrengimo sprendiniais.

2.4. Ateities miestas. EH turime minėti ir prisiminti kaip nuoseklų novatorių, dabar sakytume, novatoriškų, inovatyvių sprendinių ir vizijų autorių. Jo teorinio ir praktinio palikimo tyrinėtojai vieningai pabrėžia ir akcentuoja tarptautinį pripažinimą pelniusias publikacijas – pranešimus tarptautinėse konferencijose ir straipsnius užsienio šalių leidiniuose. Viena jų – *Ateities miestai (The Cities of the Future)* (Hénard, 1911) tapo chrestomatiniu urbanistikos studijų tekstu. JAV universitetai su pagarba ir akademine atida nagrinėja EH tekstus ir randa sąsajų su savo žymių miestų planuotojų darbais.

1910 m. Londono konferencijai miestų planavimo klausimais parengtas E. Hénard'o pranešimas ir straipsnis (Hénard, 1911) atskleidžia puikų futuristą, kurį domina technologijos ir galimybė beveik visuotinai naudoti privačius orlaivius. „Mano tikslas – išsiaiškinti, kokį poveikį šiuolaikinio mokslo ir pramonės pažanga gali atlikti ateities miestų planavimui, ateities miestui. Neatsižvelgdamas į tam tikrą dvejonę, aš keliu šį klausimą. Mano ankstesni darbai Paryžiuje buvo susiję su temomis, kurios buvo aiškiau apibrėžtos ir pagrįstos eksperimentiniais duomenimis. Šiandien mano pareiga yra spekuliuoti dėl vien tik hipotezių, kurios, nors ir labiau pagrįstos, neturi nustatyto pagrindo, o aplinkybės, gali lemti pavojingas, kartais ir visiškai klaidingas išvadas. Net daugelyje metodinių indukcijų labai sunku nustatyti tikslią demarkacijos liniją tarp tikėtino ir įsivaizduojamo; vis dėlto stengiuosi išlaikyti savo argumentus protingame intervale; nors neketinu teigti, kad tam tikruose taškuose aš negaliu, netyčia, užsimiršti ir būti sugundytas tokia viliojančia tema. Aš ypač stengiuosi apibūdinti aplinkybes, kurios turi lemti mūsų namų ir mūsų gatvių formą, nes jos yra pagrindiniai elementai, iš kurių miestas yra sukurtas“ – rašo autorius.

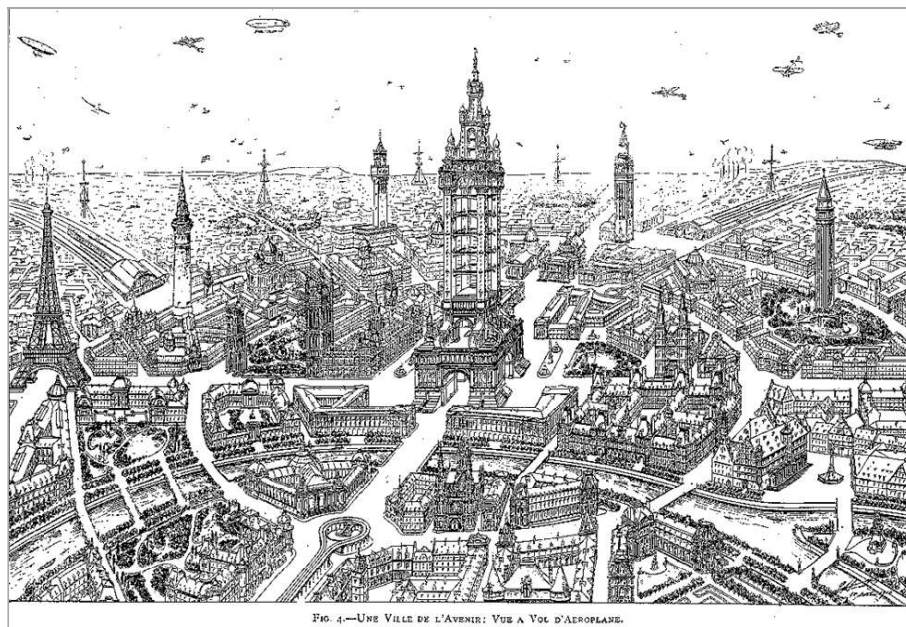
Jis aptaria savybes ir pateikia iliustracijas esamos gatvės (*rue actuelle*) ir ateities gatvės (*rue future*), su visai kitokiu komunikaciniu užtaisu ir gyvenimo kokybės aprūpinimu. Susisiekimo sistemų plėtojimo polėkis tiesiog stulbinantis – požeminiai keliaaukščiai transporto koridoriai atskiroms transporto rūšims, aeroplanų aikštelės ant pastatų stogų. Šildymo, vėdinimo, apšvietimo elektra, vandens tiekimo sistemos pristatomos glaustai, bet išmintingai. „Deguonis su nafta tiek intensyvią šilumą, be dūmų, garų kaitinimo kepimo krosnyse“. Architektas ir autorius supranta, kad „tokios [futuristinės] sistemos taikymas esantiems miestams būtų sunkesnis. Šiuo atveju problema būtų didelių žemės masių pašalinimas, siekiant iškasti apatines gatves, nes negelbėtų jokios kalbos, kad bus pašalintos mūsų meno vertybės, ar trukdoma mūsų istoriniams paminklams. [...] Tačiau tai tik pinigų klausimas ir suma gali būti apskaičiuota“ (Hénard, 1911).

Daug dėmesio *Ateities miesto* autorius ir futuristas skyrė skraidymo mašinoms ir kaip pritaikyti miestą tokiam transportui (sic, 1910–ieji!). „Kalbant apie miestus, jie tikriausiai turės būti

suskirstyti į tris dalis. Pirmasis, miesto centrinė dalis arba širdis, apimtų pagrindinius pastatus, istorinius paminklus, muziejus, teatrus ir kt. Bet kokios rūšies skraidymo aparatams neturėtų būti leidžiama skristi virš šio miesto rajono. Antroji dalis aprėptų visas tokias miesto dalis, kurios yra pastatytos su namais ir kitomis šiuolaikinio užstatymo priemonėmis, su pakankamai stipriais terasiniais stogais, kad be sužalojimų būtų galima nuleisti lengvąjį lėktuvą. Per šią miesto dalį galėtų skraidyti tik bičių tipo lėktuvais (*aeroplanes of the bee-type*). Trečioje dalyje būtų galima naudotis visomis mašinomis, būtų numatytos stambių lėktuvų (*large aeroplanes of the bird-type*) ir visų sunkiųjų mašinų tūpimo galimybės“ (Hénard, 1911).

E. Hénard'as aptarė ir miestų estetiškos aplinkos, silueto ir orientyrų formavimo problemą. „Mažiesiems miesteliai gal užteks senovinių varpinių; vidutinio dydžio miestai būtų įpareigoti statyti 100–150 metrų aukščio bokštus; didelių sostinių, tokių kaip Londonas ar Paryžius, Berlynas ar Niujorkas, trijų šimtų metrų aukščio bokštai nebūtų pakankami, jų viršūnės turėtų pasiekti bent penkių šimtų metrų aukštį. Šie didžiuliai statiniai (angl. *colossal erections*; pranc. *érections colossales*) tuo pačiu metu būtų naudojami kaip belaidžio telegrafo stotys; ir vargu ar nėra pernelyg drąsu prognozuoti, kad per šiuos didžiulius sausumos erdvės žymenis būtų galima nedelsiant keistis ryšių pranešimais tarp visų pasaulio šalių“ (Hénard, 1911).

Kita vertus, autorius teigė, kad „šių didingų orientyrų pastatymo būtinybė atveria puikias svajones apie estetinę išvaizdą, kuri būtų suteikta didiesiems ateities miestams. Juose mūsų įpėdiniai suras daugybę meninių galimybių, kai ateis laikas pastatyti savo bokštus, kuriuos jie puoš dekoratyvine skulptūra, su modeline keramika, bronzos ir aukso ornamentais. Išdėstę hipotetinius duomenis, dabar pasistenkime sukurti bendrą idėją apie didžiulius ateities miestus. Čia pateikta iliustracija (9 pav.) [originale – 4 pav.] yra skubotas ir neišsamus eskizas, bet jūsų vaizduotė leis kiekvienam iš jūsų užpildyti šį paveikslėlį pagal jūsų individualią sampratą“ (Hénard, 1911).

9 pav. Ateities miesto vizija (Hénard, 1911)
Fig. 9. The vision of the future of the city (Hénard, 1911)

Apibendrinimas ir išvados

Miestovaizdžio kaita Paryžiaus mieste XX a. pirmoje pusėje buvo didžiulė. Miesto planavimo (urbanistikos) sprendiniai buvo siejami su kraštovaizdžio architektūros ir miesto estetikos sprendiniais įvairiais projektais, tarp jų ir EH „žaliojo žiedo“ konceptuali pasiūlymu, jo parengta Paryžiaus parkų išdėstymo schema (1903).

EH pasiūlytas meno parodų galerijų (*Grand Palais* ir *Petit Palais*) išdėstymas Eliziejaus laukų pradžioje, Invalidų rūmų perspektyvos atvėrimas sukūrė ir XXI a. tinkamą Paryžiaus miestovaizdžio etaloną. Marso lauko – kaip parodų ir kitų renginių, tarp jų ir sporto, erdvės kaita, jos įvaizdžio formavimo ir vizijų projekcijos sulaukė intensyvaus EH dėmesio ir projektų. EH suprojektavo Elektros rūmus (*Palais de l'Électricité*) ir Iliuzijų rūmus 1900 m. pasaulinei parodai, dalyvavo projektuojant ir statant Mašinų rūmus (*Galeries des Machines*) 1889 m. pasaulinei parodai, o vėliau statinį išsaugant ir pritaikant naujoms idėjoms ir utopijoms.

Didžiųjų EH projektų ir vizijų, Paryžiaus transformacijų kūrimas buvo vainikuotas išsamia *Ateities miesto* vizijos publikacija (1911) ir kitais straipsniais bei projektų lakštais.

Svarbiausios išvados:

1. EH teorinės ir konceptualios architekto ir urbanisto minties raida yra įdomus ir aktualus dalykas, studijuotinas akademinio ugdymo grandyse.
2. Laiptuotų bulvarų (gatvės) fasadų principas galėtų ir turėtų būti plačiau taikomas šiuolaikinėse miesto užstatymo situacijose. Skirtingu atstumu nuo gatvės erdvės išdėstyti pastatų fasadų kuriama erdvė teiktų kitokias estetines ir ergonomines (rekreacines), ekologines nišas.
3. Želdynų sistema miestuose turėtų būti pagrindžiama nuosekly raide išsaugant EH ir kitų autorių (Forestier, Le Corbusier) siūlytą tolygų (kompensacinį) išdėstymą, hierarchiją ir prioritetus.
4. Gamtinio karkaso teritorijos miestuose turėtų būti adaptuojamos, kaip perkurtos ar sukurtos gamtos salelės ir koridoriai, papildantys miesto želdynų sistemą.

Literatūra

1. Bruant, C. (2008). Eugène Hénard, l'invention de l'avenir. L'infortuné destin d'une famille d'architectes de la Ville de Paris. *fabricA*, 2, 68–185.
2. Deveikienė, V. ir Deveikis S. (2017a). Le Jardin dans un milieu urbain – la ville conçue et dressée depuis la fin de XIXe siècle jusqu'à nos jours | The Garden in an Urban Setting – the City Designed and Erected since the End of 19th Century to the Nowadays (8951). *FIG Working Week 2017 „Surveying the world of tomorrow – from digitalisation to augmented reality“*, Helsinki, Finland, May 29–June 2, 2017: Proceedings. Prieiga per internetą: http://www.fig.net/resources/proceedings/fig_proceedings/fig2017/papers/ts02j/TS02J_deveikiene_dev_eikis_8951.pdf
3. Deveikienė, V. ir Deveikis, S. (2017b). La ville conçue et dressée avec le jardin dans un milieu urbain – le développement du concept | The city designed and erected with the garden in an urban environment – the development of the concept [liet. Sumanytas ir sukurtas miestas su sodu urbanistinėje aplinkoje – koncepcijos raidos aspektai]. *René André (1867–1942) epocha. Kraštovaizdžio architekto kūrybos laukas – nuo želdynų iki miestų planavimo: recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys*, 77–92. Prieiga per internetą: http://lkas.lt/sites/default/files/Leidinys2017%20-%20Copy_spaud_int.pdf
4. Feriel, C. ([2013] 2017). Eugène Hénard, une pensée en prise sur son époque (Métropolitiques, le 14 juin 2013) et René André (1867–1942) epocha. *Kraštovaizdžio architekto kūrybos laukas – nuo želdynų iki miestų planavimo: recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys*, 134–137. Prieiga per internetą: <http://www.metropolitiques.eu/Eugene-Henard-une-pensee-en-prise.html?lang=fr>
5. Gnich, T. (2014). Sylwetki osób związanych z GP i Urbanistyką: Eugène Hénard. In *Urbnews.pl*. Prieiga per internetą: <http://urbnews.pl/sylwetki-osob-zwiazanych-z-gp-urbanistyka-eugene-henard/>.
6. Hénard, E. (1982). *Etudes sur les transformations de Paris et autres écrits sur l'urbanisme*. Introduction de Jean-Louis Cohen. Paris: Éd. L'Équerre.
7. Hénard, E. (2012). *Etudes sur les transformations de Paris et autres écrits sur l'architecture et l'urbanisme*. Préface et introduction de Jean-Louis Cohen. Paris: Éditions de La Villette.
8. Henard, E. ([1910] 1911). The Cities of the Future. Selected, scanned, edited, provided with headnotes, and formatted as a web document by John W. Reps, Professor Emeritus, Department of City and Regional Planning, West Sibley Hall, Cornell University. *Transactions*, 345-367. Prieiga per internetą: <http://urbanplanning.library.cornell.edu/DOCS/henard.htm>
9. Kučinskienė, J., Pridotkienė, L., Gerikienė, V., Repšienė, R. ir Baravykaitė, D. (2017). Žiedinių sankryžų formavimas: idėjų svarba ir įvairovė. / *Miestų želdynų formavimas*, 1(14), 127–134. Prieiga per internetą: <http://www.krastotvarka.vhost.lt/documents/2017-16.pdf>
10. Lemas, N. (2008). *Eugène Hénard et le futur urbain. Quelle politique pour l'utopie?* Paris: L'Harmattan.

11. Vanagas, J. (2012). *Nuo urvinio būsto iki šiuolaikinio megapolio: Monografija*. Vilnius: Technika.
12. [PW1949], (2016). Le Paris d'Eugène Hénard. Prieiga per internetą: http://paris-projet-vandalisme.blogspot.lt/2016/09/le-paris-deugene-henard_20.html

Eugène Hénard (1849–1923) – the Author of *Paris Transformation Study* and a Creator of the City of Future

(Received in January, 2018; Accepted in April, 2018; Available Online from 8th of May, 2018)

Summary

Eugène Alfred Hénard (1849–1923) was a French architect and urban planner, inventor and pioneer of roundabouts (the first ones were born in Paris in 1906; Fig. 3, 4, and 5), of a vertical separation of circulations and of “stepped boulevards” (Fig. 6) in city. He is generally known only through his *Studies on the Transformations of Paris*, published in eight issues between 1903 and 1909, where he exposes his visions of a modern capital. He advocated several major urban projects in Paris, including great radial roads linking the centre of Paris to a new ring road, and the expansion of the Place de l’Opéra (Fig. 7). He also worked for the architecture of the World Expositions in Paris in 1889 and 1900. He was an assistant to the director of architectural services at the 1900 World Exposition and was a co-founder of the *Société Française des Urbanistes* in 1911.

He was also a great supporter of the multiplication of green spaces in cities, especially in Paris. He has been very active in taking advantage of the removal of the Paris wall to establish new gardens and parks. Their area would vary from 9 to 12 hectares. Hénard proposes the creation of nine parks at the site of the disused fortifications and nine small parks or squares. The aim of this project was that each inhabitant should be only a kilometre away from large parks and 500 meters from gardens or squares. Americans and Europeans are grateful to him for the future street as well as the future city vision of the early twentieth century (published in 1911; Fig. 9).

The most important works BY Hénard are presented in Table 1 of this article. Their ideas and planning traditions continue and develop today as a pattern of urban development experience and its theoretical and practical aspects, knowledge of which is significant in terms of the continuity of history and experience of urban landscape architecture, academic education, and study programme.

Eugène Hénard (1849–1923) – l’auteur des *Études sur les transformations de Paris* et créateur de *Ville future*

Résumé

Eugène Alfred Hénard (1849–1923), un architecte et urbaniste français, l’inventeur de « ronds-points » des carrefours à sens giratoire (les premiers virent le jour à Paris en 1906 ; Fig. 4, 5 et 6), de la séparation verticale des circulations et des boulevards à redans (Fig. 6). Lui, il n’est en général connu que par ses *Études sur les transformations de Paris*, parues en huit fascicules entre 1903 et 1909, où il expose ses visions d’une capitale moderne. Il a préconisé plusieurs grands projets urbains à Paris, notamment de grandes routes radiales reliant le centre de Paris à un nouveau périphérique, et l’agrandissement de la Place de l’Opéra (Fig. 7). Il travaillait aussi pour l’architecture des Expositions universelles de Paris à 1889 et 1900. Il fut adjoint au directeur des services d’architecture de l’Exposition universelle de 1900 et membre cofondateur de la Société française des urbanistes en 1911.

Il fut aussi un grand partisan de la multiplication des espaces verts dans les villes, en particulier à Paris. Lui, il a beaucoup milité pour profiter de la suppression du mur d’enceinte de Paris pour établir de nouveaux jardins et parcs. Leur superficie varierait en effet de 9 à 12 hectares. Architecte et urbaniste Hénard propose la création de neuf parcs à l’emplacement des fortifications désaffectées et encore neuf petits parcs ou squares. Le but de ce projet était que chaque habitant ne soit éloigné au maximum que d’un kilomètre de grands parcs et que de 500 mètres des jardins ou squares. Les Américains et les Européens sont lui reconnaissants pour la *rue future* ainsi que la vision de ville future du début de XXe siècle (publiée en 1911 ; Fig. 9).

Les œuvres les plus importantes d’Hénard sont présentées dans le tableau 1 de cet article. Leurs idées et traditions d’urbanisme se poursuivent et se développent aujourd’hui comme modèle d’expérience de développement urbain et de ses aspects théoriques et pratiques, dont la connaissance est significative en termes de la continuité de l’histoire et d’expérience de l’architecture paysagère urbaine, aussi en terme académique et du programme d’études.